

SELVFORSVARSRETTEN I FN-PAKTEN

Kandidatnummer 550

Leveringsfrist 25.11.07

Til sammen 14 497 ord

21.11.2007

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>3</u>
1.1	Oppgavens rammer	3
1.2	Metode og terminologi	3
<u>2</u>	<u>UTGANGSPUNKTET: FORBUDET MOT MAKTBRUK</u>	<u>5</u>
2.1	Historikk	5
2.2	Forbudet mot maktbruk i FN-Pakten	5
<u>3</u>	<u>UNNTAKET: SELVFORSVARSRETTEN I ARTIKKEL 51</u>	<u>7</u>
3.1	«Use of force » i forhold til «armed attack»	7
3.2	Armed attack	7
3.3	Nødvendighet og proporsjonalitet	9
3.4	Kollektivt selvforsvar	11
3.4.1	Innledning	11
3.4.2	Når kan kollektivt selvforsvar utøves?	12
3.4.3	Hvem kan utøve kollektivt selvforsvar?	13
3.4.4	Vurdering	13
3.5	Når opphører selvforsvarsretten?	13
3.6	Grensen mot represalier	14
3.7	Beskyttelse av egne borgere	15

3.8 Antesipert selvforsvar	16
3.8.1 Innledning	16
3.8.2 Inherent right-teorien	16
3.8.3 Vurdering	17
<u>4</u> <u>SELVFORSVAR MOT TERROR</u>	<u>19</u>
4.1 Innledning	19
4.2 Var Operation Enduring Freedom i tråd med selvforsvarsretten?	19
4.3 Operation Enduring Freedom og sikkerhetsrådet	20
4.4 Operation Enduring Freedoms betydning for selvforsvarsretten	21
4.4.1 Skjerpet statsansvar for ikke-statlige aktører?	21
4.4.2 Restriktiv eller ekspansiv utvidelse?	22
4.5 Operation Iraqi Freedom og Bush-doktrinen	23
4.6 Operation Iraqi Freedoms betydning for selvforsvarsretten	25
<u>5</u> <u>OPPSUMMERING OG VURDERING</u>	<u>26</u>
<u>6</u> <u>LITTERATURLISTE</u>	<u>27</u>

1 Innledning

1.1 Oppgavens rammer

I vel seksti år, siden FN-pakten trådte i kraft den 24. oktober 1945, har det etter folkeretten vært forbudt for en stat å bruke makt mot en annen stat, eller å true med å bruke makt. Et slikt forbud mot å gå til krig kan synes selvfølgelig i dag, men i et historisk perspektiv er dette en nyskapning. Helt til inn på 1900-tallet var det å gå til krig en rett som tilkom hvert enkelte land, som en konsekvens av suvereniteten.¹ FN-paktens forbud mot maktbruk var dermed et brudd med tidligere tiders rettsoppfatning, og det er et fremstående eksempel på hva man kan oppnå gjennom internasjonalt samarbeid. Det eneste unntaket fra maktforbudet som den enkelte stat kan påberope seg, er retten til selvforsvar i artikkel 51. Når denne retten utløses og hvor langt den rekker har blitt diskutert i hele etterkrigstiden, og denne diskusjonen fikk ny aktualitet etter terroraksjonene den 11. september 2001. Mange mener at disse angrepene og hendelsene som fulgte har medført at selvforsvarsretten nå er utvidet, og et sentralt spørsmål i denne oppgaven er om dette er tilfelle, og i så fall på hvilken måte den er utvidet. For å forsøke å svare på dette, vil jeg innledningsvis kort gjøre rede for selvforsvarsrettens røtter og den historiske bakgrunnen for forbudet mot maktbruk, før jeg ser nærmere på FN-paktens artikkel 51 og innholdet i denne. Jeg vil deretter undersøke hva som har vært praksis blant stater med hensyn til når selvforsvarsretten utløses og hvilke rammer som gjelder når den utøves, og jeg vil se på hva som har vært synet på dette i teorien. På denne måten vil jeg finne ut hva selvforsvarsretten har vært de lege lata, og hva man i teorien har ment at den bør være, før jeg tar for meg terroraksjonene den 11. september 2001 og krigen mot terror og ser på hvilken innflytelse disse hendelsene har hatt på selvforsvarsretten.

1.2 Metode og terminologi

Et vanlig utgangspunkt for en beskrivelse av folkerettens kilder, er artikkel 38 i statuttene for International Court of Justice (heretter ICJ). Her settes det opp fire relevante rettskilder, og dette er (1) internasjonale traktater, (2) internasjonal sedvane, (3) alminnelige rettsgrunnsetninger anerkjent av siviliserte nasjoner og (4) rettsavgjørelser og folkerettslig teori. Slik bestemmelsen er utformet kan det spørres om dette skal forstås som et hierarki, og at argumenter som kan utledes fra en kilde i utgangspunktet skal gis større vekt enn argumenter hentet fra en lavere rangert kilde. Et annet spørsmål er om listen er uttømmende, slik at andre rettskilder ikke kan komme i betraktning. Begge disse spørsmålene må besvares benektende, slik at artikkel 38 kun skal forstås som en opplisting av de mest sentrale rettskildene.² Praksis fra ICJ viser da også at domstolen benytter argumenter fra andre kilder enn de som er nevnt.³

Det er likefullt traktaten som må være startpunktet når en skal bestemme innholdet i en folkerettsregel, og denne oppgavens sentrale tekst er FN-paktens artikkel 51. I likhet med andre lovtekster må den tolkes, og hvilke prinsipper som gjelder for tolkning av internasjonale konvensjoner følger av Wienkonvensjonen om traktatretten av 23. mai 1969. Det kan innvendes at Wienkonvensjonen, som ble skapt flere tiår etter FN-pakten, ikke kan brukes som et utgangspunkt for en tolkning av denne. Men Wienkonvensjonen regnes for å være en kodifikasjon av sedvane for tolkning av traktater, og det er ingen sterke grunner som tilsier at denne sedvanen var markert annerledes da FN-pakten ble inngått.⁴ Jeg vil under punkt 3.2 ta utgangspunkt i Wienkonvensjonens artikkel 31 og gå nærmere inn på en tolking av FN-paktens artikkel 51, og særlig hva som ligger i uttrykket «armed attack».

¹ Dinstein s 75

² Ruud/Ulfstein/Fauchald s 16

³ Biermann s 38

⁴ Hegge, 2003

En annen sentral rettskilde når man skal fastlegge innholdet i en folkerettsregel er internasjonal sedvane. Når alt kommer til alt, vil det være staters praksis som avgjør hva som er folkerettens innhold. Siden FN-pakten gir sikkerhetsrådet en avgjørende rolle når det gjelder internasjonale konflikter og maktanvendelse, vil rådets holdning i saker hvor spørsmålet om selvforsvar har vært diskutert være en viktig kilde til å fastslå sedvane på dette området. Det ville falt utenfor denne oppgavens rammer å gå til primærkildene for å undersøke sikkerhetsrådets praksis, og derfor har jeg støttet meg til teori på dette området. Etter artikkel 38 i statuttene for ICJ skal teori anses som subsidiære rettskilder, men dette kan ikke tas bokstavelig i denne sammenheng, siden det er i teorien den folkerettslige sedvanen kartlegges.⁵

Et annen kilde til å belyse sedvane er resolusjoner fra FNs generalforsamling. Slike resolusjoner er ikke formelt bindende, men dersom de er vedtatt enstemmig eller med stort flertall, kan de sies å gi uttrykk for hva som er det dominerende synet blant stater på det området resolusjonen dekker.⁶ I denne sammenheng er det særlig to resolusjoner som er sentrale, Declaration on Friendly Relations fra 1970 og Definition of Aggression fra 1974. Den første utdyper hva som ligger i ikke-intervensjonsprinsippet, mens den andre fastlegger innholdet i de «acts of aggression» som er nevnt i FN-paktens artikkel 39.

Også rettsavgjørelser fra ICJ skal etter artikkel 38 anses som subsidiære rettskilder, og de skal etter artikkel 59 ikke ha bindende virkning for andre enn partene i hver enkelt sak, og bare i den saken. Men artikkel 59 ble først og fremst utformet for ikke å gjøre prejudikater rettslig bindende, slik de er i den angelsaksiske rettstradisjonen,⁷ og avgjørelser fra ICJ påberopes ofte av partene i seinere rettssaker og i folkerettslig argumentasjon for øvrig,⁸ enten uttalelsene er avgitt som ratio decidendi eller obiter dicta.⁹ Det følger av dette at avgjørelser i internasjonale domstoler, og særlig de som fattes av ICJ, har større rettskildemessig tyngde enn det som fremgår av ordlyden i artikkel 38. Det kan gis en rekke eksempler på dommer som har hatt stor betydning for den internasjonale rettsutviklingen, og i denne sammenheng er det naturlig å peke på Nicaraguadommen, som vil bli omtalt flere steder.

Jeg benytter termen «antesipert selvforsvar» om bruk av makt i den hensikt å avbryte eller møte et pågående angrep som ennå ikke har krenket en stats grenser eller territorium. Dette er ikke det samme som «preventivt selvforsvar», som jeg bruker som betegnelse på den utvidede selvforsvarsretten som USA påberopte seg etter terrorangrepene den 11. september 2001. Denne formen for selvforsvar skiller seg fra antesipert selvforsvar på den måten at det ikke kreves at det skal foreligge en umiddelbar, påviselig fare for angrep, eller «imminent threat», før den utløses. På engelsk brukes betegnelse «anticipatory self-defence» og «preemptive self-defence» eller «preventive self-defence».

Begrepet ikke-statlige aktører brukes om personer som ikke opptrer på vegne av noen stat, og i denne sammenheng vil dette være enten terrorister eller geriljagrupeer. Jeg bruker også begrepet private aktører i samme betydning.

⁵ Ruud/Ulfstein/Fauchald s 33

⁶ Schachter s 108

⁷ Ruud/Ulfstein/Fauchald s 28

⁸ Ibid

⁹ Biermann s 31

2 Utgangspunktet: Forbudet mot maktbruk

2.1 Historikk

Staters rett til selvforsvar er utledet fra retten til personlig selvforsvar, som må sies å være et grunnleggende prinsipp i alle mellommenneskelige forhold.¹⁰ Hos Grotius er dette formulert som at «[t]he right of self-defence ... has its origin directly, and chiefly, in the fact that nature commits to each own his own protection».¹¹ Så lenge krig var et legalt virkemiddel, hadde ikke stater noe stort behov for å forsvare sine aggressive handlinger, og selvforsvar var bare et av flere momenter som kunne gjøre en krig rettferdig. Dette endret seg da selvforsvar ble den eneste lovlige formen for unilateral bruk av makt mellom stater.

De første forsiktige forsøkene på å regulere staters rett til å gå til krig ble gjort i de to fredskonferansene i Haag i 1899 og 1907, som endte i konvensjonen for bileggelse av internasjonale tvister. Etter artikkel 2 i denne var konvensjonspartene forpliktet til ikke å gå til krig før det var forsøkt meglings under ledelse av en eller flere vennlige stater. Den neste konvensjonen om krigføring var Folkeforbundspakten, som ble inngått i april 1919. Heller ikke her finnes det noe egentlig forbud mot å gå til krig, bare forsøk på å legge til rette for at en uenighet ikke utarter til voldsomheter. Stater som kom i konflikt, forpliktet seg til å megle i minst tre måneder før de eventuelt kunne erklære krig.¹² Den første eksplisitte fordømmelsen av krig som middel til å løse konflikter kom i Kellogg-Briand-pakten i 1928. I artikkel 1 heter det at partene i traktaten «condemn recourse to go to war for the solution of international controversies, and renounce it, as an instrument of national policy in their relations with one another.» I artikkel 2 slås det fast at hvilken konflikt som enn måtte oppstå mellom partene, så skal denne «never be sought except by pacific means.» Vel 15 år seinere, etter den verste krigen i historien, ble all maktbruk mellom stater forbudt i FN-paktens artikkel 2 (4).

2.2 Forbudet mot maktbruk i FN-Pakten

All members shall refrain in their international relations from the threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any state, or in any other manner inconsistent with the Purposes of the United Nations.

Selvforsvarsretten utløses dersom en stat blir utsatt for et væpnet angrep, som er ulovlig maktbruk i henhold til artikkel 2 (4). Denne artikkelen har blitt omtalt som «the heart of the United Nations Charter»,¹³ og den kan med rette kalles den viktigste bestemmelsen i hele avtaleverket. Den oppstiller et forbud for medlemsnasjonene mot bruk av makt eller trussel om bruk av makt overfor andre nasjoner, enten de er med i FN eller ikke. Bestemmelsen sier ikke noe om hva slags maktbruk som er ulovlig, men det er i dag enighet om at økonomisk og politisk press ikke er omfattet, og at uttrykket må leses som «armed force».¹⁴

Dersom den videre ordlyden i artikkel 2 (4) leses isolert, kan det synes som om det kun er væpnede angrep som krenker en annen stats «territorial integrity» eller «political independence» som er forbudt. Det har således vært hevdet at en militær operasjon kan være lov dersom formålet ikke er å velte regjeringen i et land eller å okkupere territorium, og dersom maktbruken ikke er i strid med

¹⁰ Dinstein s 176

¹¹ Sitert etter Schachter s 135

¹² Folkeforbundspakten artikkel 12

¹³ Henkin, s 544

¹⁴ Simma, s 117

FNs målsetning,¹⁵ noe som ville innebære at for eksempel humanitær intervensjon ikke er et brudd på denne bestemmelsen. Men denne tolkningen har blitt avvist av en rekke stater, og maktforbudet må forstås slik at all form for væpnet makt som krenker et annet lands integritet er forbudt.¹⁶ En slik tolkning støttes av forarbeidene til FN-pakten¹⁷ og av paktens formål, som fremgår i fortalens første linje, hvor det heter at «We the People of the United Nations» er «determined to save succeeding generations from the scourge of war». Å hindre krig fremstår som selve hovedsaken for FN, og det er i dette lys man må se forbudet mot maktbruk. Meningen var å forby all bruk av væpnet makt, bortsett fra i de tilfeller som er nevnt i FN-pakten, det vil si enten i selvforsvar eller i form av kollektiv maktutøvelse under sikkerhetsrådet.

¹⁵ Se blant andre Julius Stone, Anthony D'Amato, Michael Reisman.

¹⁶ Simma, s 123

¹⁷ O'Connell s 4, som siterer fra Brownlie, «International Law and the Use of Force by States», 1963

3 Unntaket: Selvforsvarsretten i artikkel 51

3.1 «Use of force » i forhold til «armed attack»

Nothing in the present Charter shall impair the inherent right of individual or collective self-defence if an armed attack occurs...

En stat som utsettes for et væpnet angrep, er etter artikkel 51 ikke lenger bundet av forbudet mot maktbruk i artikkel 2 (4). Men mens artikkel 2 (4) forbyr «threat or use of force», utløses selvforsvarsretten når «an armed attack occurs». Et væpnet angrep vil nødvendigvis også være bruk av makt, men dersom man legger en vanlig, språklig forståelse til grunn, i tråd med Wienkonvensjonens artikkel 31, er det ikke like klart at enhver maktbruk utgjør et væpnet angrep. Dermed kan det se ut til at FN-pakten opererer med to terskler for maktbruk, en lav som setter forbud mot trusler om eller bruk av makt, og en annen og høyere terskel som utløser selvforsvarsretten. Dette gir grunn til å spørre om FN-pakten står i veien for en rett til selvforsvar mot ulovlig maktbruk som ikke overstiger terskelen for et væpnet angrep.

Et av forsøkene som har vært gjort på å løse dette problemet, er å argumentere for at den maktbruken som omtales i artikkel 2 (4) må være av en viss alvorlighet for å dekkes av ordlyden, og i realiteten må utgjøre et slikt væpnet angrep som omtales i artikkel 51. Dermed finnes det ikke noe forbud mot maktbruk som ikke er alvorlig nok til å utgjøre et væpnet angrep, og en stat som blir utsatt for slik maktbruk kan svare med samme mynt, så lenge heller ikke forsvaret går over grensen til det som utgjør et slikt angrep. Mot en slik tolkning kan det innvendes at skaperne av FN-pakten ikke hadde noen grunn til å bruke to forskjellige uttrykk, hvis det var meningen at de to uttrykkene skulle tolkes likt.

En annen tilnærming er å hevde at artikkel 51 omfatter enhver form for væpnet angrep, slik at så og si all bruk av makt som innebærer våpen og som krenker en annen stats territorium kan utløse selvforsvarsretten.¹⁸ Problemstillingen ble vurdert av ICJ i Nicaraguasaken fra 1986, hvor USA ble anklaget for å ha støttet Contras i deres opprør mot sandinist-regjeringen i Nicaragua. USA forsvarte sine handlinger med at de opptrådte i kollektivt selvforsvar, etter at regjeringen i Nicaragua skulle ha støttet opprørere i El Salvador på en sånn måte at det kunne likestilles med et væpnet angrep. ICJ kom til at selv om Nicaragua skulle ha sørget for å forsyne opprørerne i El Salvador med våpen, slik USA hevdet, så var ikke dette nok til å utgjøre et væpnet angrep som kunne utløse selvforsvarsretten.¹⁹ Men slike handlinger er likefullt ulovlig bruk av makt mot en annen stat, som «could ... have justified proportionate counter-measures».²⁰ Det følger av dette at en stat som blir utsatt for ulovlig maktbruk ikke er bundet av maktforbudet i artikkel 2 (4), og at den dermed kan svare på denne maktbruken med proporsjonale mottiltak, men den kan ikke svare på en sånn måte at det overstiger terskelen for hva som utgjør et væpnet angrep.

3.2 Armed attack

Vilkåret som må være oppfylt for at et land kan utøve selvforsvar, er at det er utsatt for et «armed attack». Uttrykket ble ikke definert i forbindelse med traktatinngåelsen, og arkitektene bak avtaleverket mente at denne oppgaven tilkom sikkerhetsrådet.²¹ Noen endelig definisjon har aldri kommet, til tross for flere forsøk på å komme til enighet.²²

¹⁸ I denne retning se Dinstein s 195

¹⁹ Nicaraguadommen avsnitt 195 og 230

²⁰ Ibid avsnitt 249

²¹ Alexandrov, s 96

²² Simma s 793

Tolkning av traktater skal etter artikkel 31 nr. 1 i Wienkonvensjonen om traktatretten for det første gjøres med utgangspunkt i «the ordinary meaning to be given to the terms in the treaty». Men dette bringer oss ikke stort nærmere en definisjon, siden et «armed attack» kort og godt er et angrep utført med våpen. Det neste tolkningsprinsippet er at ordlyden skal tolkes «in their context». FN-pakten bruker forskjellige uttrykk for å betegne maktbruk, og som jeg har vært inne på over, er det klart at «use of force» i artikkel 2 (4) ikke nødvendigvis utgjør noe «armed attack». Et tredje uttrykk som brukes for å betegne maktbruk er «acts of aggression» i artikkel 39. Artikkelen gir sikkerhetsrådet myndighet til å sette i verk tiltak når det har identifisert «a threat to the peace, breach of the peace, or act of aggression», og slike tiltak kan etter artikkel 42 omfatte bruk av militære styrker. Når en «act of aggression» kan medføre at FN selv kan bryte maktforbudet i artikkel 2 (4), tilsier dette at en «act of aggression» i gitte tilfeller kan likestilles med et væpnet angrep, siden dette er den eneste andre grunnen til at maktforbudet kan brytes. Men siden det må antas at det ikke bygger på noen tilfældighet at det er brukt to forskjellige uttrykk, vil det være å gå for langt å anta at det er det samme. En traktat skal videre tolkes «in ... the light of its object and purpose». I FN-paktens fortale slås det fast at et hovedmål med traktaten er å gjøre slutt på krig, «to save succeeding generations from the scourge of war». Dette tilsier at terskelen for at en stat kan bryte maktforbudet bør være høy. Videre følger det av FN-paktens system at kollektiv maktbruk skal være den primære fremgangsmåten når det foreligger en trussel mot eller brudd på freden, eller en «act of aggression». Dette er et argument for at terskelen for bruk unilateral maktbruk bør være høyere enn for bruk av makt i regi av FN. Det følger av dette at en «act of aggression» i utgangspunktet er noe mindre enn «an armed attack», men at en slik aggresjonshandling kan utgjøre et væpnet angrep.

Hva som utgjør en «act of aggression» er nærmere definert i resolusjonen «Definition of Aggression» fra FNs generalforsamling fra 1974. En slik resolusjon har ikke noen formelt bindende status etter FN-pakten, men den uttrykker hva et flertall av stater mener om et gitt tema, og har dermed vekt som et uttrykk for statspraksis. I artikkel 1 i resolusjonen heter det at «[a]ggression is the use of armed force by a State against the sovereignty, territorial integrity or political independence of another State, or in any other manner inconsistent with the Charter of the United Nations, as set out in this Definition.» En «act of aggression» forutsetter altså en stats bruk av væpnede styrker mot en annen, og denne bruken må innebære en krenkelse av statens suverenitet, territorielle integritet eller politiske uavhengighet. En nærmere beskrivelse av slike handlinger følger i artikkel 3, og dette er (a) invasjon eller angrep av militære styrker på en annen stats territorium eller okkupasjon som følge av slikt angrep, (b) bombing eller annen bruk av våpen mot en annen stats territorium, (c) blokade av havner eller kyst, (d) angrep på en annen stats land- sjø- eller luftstyrker, (e) styrker fra en stat som har blitt bedt om å komme til assistanse i en annen stat som handler i strid med de avtaler som ligger grunn for engasjementet, (f) en stat lar en annen stat benytte eget territorium til å angripe en tredje stat, og (g) ulovlig støtte til væpnede, ikke-statlige aktører.

Selv om dette er en definisjon av «acts of aggression», er det en vanlig oppfatning at de handlinger som er beskrevet i denne resolusjonen utgjør et «armed attack» dersom maktbruken er av et visst omfang og alvorlighet.²³ Et slikt syn støttes av ICJs fremgangsmåte i Nicaraguasaken. Bakgrunnen for saken var at USA hadde gitt militær hjelp til Contras, som kjempet mot sandinistregjeringen i Nicaragua. Det var ingen regulære amerikanske tropper direkte involvert i stridshandlingene, og det var klart at dette ikke kunne sies å være et tradisjonelt angrep fra USA mot Nicaragua. Spørsmålet var om slik støtte likevel kunne tenkes å være «an armed attack». Domstolen siterer fra artikkel 3 (g) i «Definition of Aggression», hvor det heter at «[t]he sending by or on behalf of a State of armed bands, groups, irregulars or mercenaries, wick carry out acts of armed force against another state»

²³ Constantinou s 66

kan utgjøre «an armed attack» dersom de er av en slik «scale and effect» at de ville utgjort et slikt angrep hvis det var utført av regulære tropper.²⁴ Dette kan tilsi at dersom en handling som utgjør en «act of aggression» overstiger et visst nivå, vil den også være et væpnet angrep. Det kan innvendes at ICJ bare uttaler seg om artikkel 3 (g), og at domstolen ikke med dette har sagt at det samme gjelder for de øvrige handlinger som er beskrevet i «Definition og aggression». Men ICJ sier også at det følger av internasjonal sedvane at det som er beskrevet i artikkel 3 (g) utgjør et væpnet angrep dersom det overstiger et visst nivå, og det ville vært underlig om domstolen mente at de andre, og mer tradisjonelle former for maktbruk som er beskrevet i resolusjonen, ikke reflekterer internasjonal sedvane.²⁵

Det er i dag ingen stor uenighet om at det som er beskrevet i «Acts of aggression» utgjør et «armed attack» dersom de er av en viss «scale and effect». Det som derimot er kontroversielt, er hva som skal til for at terskelen er oversteget. I Nicaraguasaken uttalte domstolen om artikkel 3 (g) at det at en stat forsyner opprørere med våpen og annet utstyr og gir logistisk støtte i seg selv ikke er nok til å utgjøre et væpnet angrep, men at det kan være ulovlig trusler om eller bruk av makt eller ulovlig intervensjon.²⁶ Dette synet ble imøtegått av to av de dissenterende dommerne, Schwebel og Jennings, og det har blitt til dels kraftig kritisert også av andre.²⁷ Hovedinnholdet i kritikken er at slik støtte kan nå et slikt omfang at det må likestilles med et væpnet angrep, hvis ikke vil det være en fare for at det blir vanligere å gi slik støtte. Andre har påpekt at domstolens beskrivelse av innholdet i «armed attack» er i tråd med praksis blant stater og i sikkerhetsrådet,²⁸ og at en endring ville medføre en betydelig og uønsket utvidelse av selvforsvarsretten.²⁹ Etter mitt skjønn har det siste synspunktet mye for seg.

Det følger altså av Nicaraguasaken at om en handling skal regnes som en mindre grensekrenkelse eller et væpnet angrep vil bero på handlingens «scale and effects».³⁰ Og det følger av «case concerning oil platforms» (heretter oljeplattformdommen) at en enkelthendelse, i det tilfelle et angrep på et skip, kan tenkes å være nok.³¹ Det er med andre ord vanskelig å si noe konkret om hva som skal til for at en handling ikke bare er «use of force» eller en «act of aggression», men også et væpnet angrep. Forskjellene i synet på hvor mye som skal til før terskelen er nådd er et uttrykk for et grunnleggende skille mellom to retninger innen synet på selvforsvarsretten. Noen stater og folkerettsjurister argumenterer for at adgangen til selvforsvar bør være vid, noe som innebærer at terskelen for hva som skal regnes som et væpnet angrep bør være lav. Andre hevder at adgangen til å benytte selvforsvar bør være snever, og at det derfor bør være strenge kriterier for hva som skal regnes som et væpnet angrep. Disse forskjellige synene på hva selvforsvarsretten er og bør være manifesterer seg særlig tydelig i diskusjonen om antasert selvforsvar. Se mer om dette under punkt 3.8.

3.3 Nødvendighet og proporsjonalitet

Det er et grunnleggende prinsipp at den makten som utøves i selvforsvar ikke må overstige det som er nødvendig for å avverge angrepet. Når det gjelder selvforsvar mellom stater blir dette gjerne omtalt som kravet til nødvendighet og proporsjonalitet. Det er ikke nedfelt i FN-pakten, men regnes i dag som folkerettslig sedvane.³² Prinsippet ble fastslått i Carolinesaken fra 1837, som dreide seg om engelske tropper i Canada som hadde angrepet og senket et skip bemannet av kanadiske

²⁴ Nicaraguadommen avsnitt 195

²⁵ Constantinou s 66

²⁶ Nicaraguadommen avsnitt 195

²⁷ Om dette se Gray s 110, note 57

²⁸ Gray s 110

²⁹ Schachter s 161

³⁰ Nicaraguadommen avsnitt 195

³¹ Oljeplattformdommen avsnitt 72

³² Nicaraguadommen avsnitt 176

opprørere på USAs territorium. Skipet var ikke involvert i kamphandlinger da det ble angrepet, men England forsvarte handlingen med at det hadde blitt brukt til å angripe engelske tropper og ville bli det igjen. I brevvekslingen som fulgte fastslo USAs utenriksminister Daniel Webster at handlingen ville være lovlig dersom England kunne godtgjøre at det var «a necessity of self-defence, instant overwhelming, leaving no choice of means and no moment for deliberation», og videre at den måtte «be limited by that necessity, and kept clearly within it»³³.

Nøyaktig hva som ligger i kravet til nødvendighet og proporsjonalitet er ikke klart, og det vil måtte gjøres en konkret vurdering i den enkelte sak. Noen generelle retningslinjer for vurderingen er utviklet gjennom teori og praksis, og det er for det første at en stat som har blitt utsatt for et væpnet angrep bare kan svare med våpenmakt dersom dette er eneste mulighet til å slå angrepet tilbake. I dette ligger at det må være klart at megling ikke lenger er mulig eller nytteløst, men det betyr ikke at en stat rolig må finne seg i en invasjon i påvente av fredsmegling.³⁴ Hvis et angrep er utført med voldsomhet og i full skala er det klart at den angrepne staten kan svare umiddelbart og med de midler som må til for å slå angrepet tilbake.³⁵ Mer problematisk blir det dersom det er tale om et eller flere mindre angrep hvor formålet ikke har vært å underlegge seg territorium. Det er omdiskutert om den krenkede staten da må nøye seg med å svare med mindre mottiltak i hvert enkelt tilfelle, eller om angrepene kan akkumuleres slik at de til sammen utgjør et væpnet angrep. Det kan se ut til at ICJ åpner for det siste i Nicaraguasaken,³⁶ og enkelte uttalelser i Oljeplattformssaken kan tolkes i samme retning.³⁷ En slik løsning vil imidlertid lett komme i konflikt med det aspektet av nødvendighetskravet som gjerne omtales som kravet til umiddelbarhet, «immediacy», som tilsier at det angrepet man forsvarer seg mot ikke må være avsluttet. Hensikten med en selvforsvarshandling er å stoppe et angrep og slå det tilbake, men dette vil det bare sjelden være behov for dersom det er snakk om flere, mindre grensekrenkelser.

Kravet til umiddelbarhet innebærer ikke at en stat som er angrepet i alle tilfeller må svare på angrepet uten opphold, den må gis en viss tid til å iverksette et forsvar. Hvis angrepet ender med en okkupasjon, må selvforsvarsretten bestå så lenge okkupasjonen varer. Et eksempel på dette er Englands aksjon for å slå tilbake Argentinas okkupasjon av Falklandsøyene i 1982, som ble satt i verk nesten en måned etter invasjonen. Et annet eksempel er den kollektive selvforsvarsaksjonen som fulgte etter Iraks okkupasjon av Kuwait, og som ble iverksatt i januar 1991, nesten et halvt år etter at okkupasjon ble innledet. Hvis et angrep derimot er avsluttet og angriperen ikke har okkupert territorium eller på annen måte varig krenket den andre statens integritet, vil det ikke være behov for selvforsvar i tradisjonell form. Dette vil være tilfellet etter en terroraksjon, og mange av de militæraksjonene som har vært utført som svar på terror har blitt kritisert fordi de minner mer om represalier enn om selvforsvar. Mer om dette følger under punkt 3.5.

I kravet til at selvforsvarsaksjonen må være proporsjonal, ligger at et angrep ikke kan besvares med uforholdsmessig kraftige midler. Hvor mye makt som lovlig kan benyttes vil i stor grad avhenge av det forutgående angrepet, noe som innebærer at det ikke er mulig å gi noe generelt svar på hva som er proporsjonalt. Men kravet til forholdsmessighet betyr ikke at den staten som forsvarer seg ikke kan benytte andre våpen enn de den blir angrepet med, så lenge disse våpnene kan sies å være av samme kategori, det vil i realiteten si enten konvensjonelle eller nukleære.³⁸ Den forsvarende staten er heller ikke avskåret fra å krenke den andre statens territorium,³⁹ men forsvaret kan ikke føre til langt større tap av menneskeliv eller materielle ødeleggelser enn det som ble forårsaket av det

³³ Sitert etter Constantinou, s 111

³⁴ Schachter s 152

³⁵ Dinstein s 237

³⁶ Gray s 125

³⁷ Oljeplattformdommen avsnitt 64 og 72

³⁸ Constantinou s 163-164

³⁹ Dinstein s 240

forutgående angrepet.⁴⁰ Videre må selvforsvaret begrense seg til å slå tilbake det ulovlige angrepet, og ikke utarte til gjengjeldelse eller represalier.⁴¹ Dette innebærer at det ikke er lovlig i selvforsvar å okkupere angriperstatens territorium eller å velte det sittende regimet.⁴²

ICJ har blant annet i Nicaraguasaken og Oljeplattformssaken stadfestet at kravet til nødvendighet og proporsjonalitet er grunnleggende for alle former for selvforsvar.⁴³ I begge disse sakene vurderte domstolen først om det forelå lovlig grunn til selvforsvar, for deretter, uavhengig av svaret på det første spørsmålet, å vurdere forholdsmessigheten. Oljeplattformssaken ble anlagt av Iran mot USA etter flere angrep på iranske oljeplattformer i Persiabukta. Konflikten oppsto under krigen mellom Iran og Irak, etter at Iran hadde angrepet skip som fraktet varer til Irak. To av disse skipene seilte under amerikansk flagg, og USA svarte med å angripe iranske oljeplattformer, som de hevdet ble brukt i angrepene på skipstrafikken. Da saken kom opp for ICJ, forsvarte USA seg med at dette var lovlig selvforsvar. ICJ fant ikke at USA kunne underbygge denne påstanden godt nok, og gikk deretter over til spørsmålet om hvorvidt angrepene ville vært nødvendige og proporsjonale dersom de hadde vært lovlige. I statspraksis har det derimot vært vanlig å snu denne argumentasjonen, slik at man hevder at et selvforsvar har vært ulovlig fordi det ikke har vært forholdsmessig. En grunn til dette har antagelig vært at man dermed slipper unna den kontroversielle diskusjonen om hvorvidt det skal være en vid eller restriktiv rett til selvforsvar. Dermed har stater som mener antesipert selvforsvar og beskyttelse av egne borgere skal være lov i enkelte tilfeller, kunnet argumentere for at det ikke er lov i andre tilfeller, ved å peke på at maktbruken i akkurat denne saken ikke var lovlig fordi den ikke var proporsjonal.⁴⁴

3.4 Kollektivt selvforsvar

3.4.1 Innledning

Det er ikke bare den enkelte stat som blir angrepet som har rett til å utøve selvforsvar etter artikkel 51, også andre stater kan delta i forsvaret av den angrepne staten. Denne muligheten til å utøve kollektivt selvforsvar har blitt påberopt en rekke ganger, og det er et av de vanligste argumentene som blir ført for å rettferdiggjøre staters militære operasjoner utenfor eget territorium.⁴⁵ Dette har blant annet blitt gjort av USA og Libanon i 1958, England og Jordan i 1958, England og den sørarabiske føderasjon i 1964, USA og Vietnam 1961-75, USA og El Salvador, Costa Rica, Honduras i 1981, Sovjetunionen og Ungarn i 1956, Tsjekkoslovakia i 1968, Afghanistan i 1979, Frankrike og Tsjad i 1983-84, og i 1986, USA med flere og Kuwait 1990 og Afghanistan 2001. Ser man nærmere på disse eksemplene blir det klart at denne retten ofte har blitt misbrukt, i den forstand at det i noen tilfeller ikke har foreligget noe væpnet angrep eller reell trussel, eller at den staten som skal ha blitt truet eller utsatt for angrep ikke har oppfattet det slik og ikke har bedt om assistanse.⁴⁶

Retten til kollektivt selvforsvar ble tatt inn i FN-pakten etter lange diskusjoner, og som et resultat av et ønske fra flere latinamerikanske land som ville forsikre seg om at forsvarspakten «Act of Chapultepec» var forenlig med selvforsvarsretten i FN-systemet.⁴⁷ I de første tiårene etter at FN-pakten trådte i kraft ble det diskutert om denne retten bare gjaldt for land som faktisk var utsatt for

⁴⁰ Schachter s 153

⁴¹ Gray s 121

⁴² Conatsntinou s 163

⁴³ Gray s 121

⁴⁴ Om dette se Gray s 124-125

⁴⁵ Schachter s 155

⁴⁶ Alexandrov s 215

⁴⁷ Ibid s 82

et angrep, slik at de kunne samarbeide om å forsvare seg, og om det krevdes en eller annen pakt eller avtale som var inngått på forhånd. I dag er det imidlertid bred enighet om at denne retten kan utøves også av land som ikke er utsatt for et væpnet angrep, og i prinsippet kan ethvert land forsvare ethvert annet land som har vært utsatt for et angrep, uavhengig av om de på forhånd har inngått noen avtale om dette. Et eksempel på dette er forsvaret av Kuwait etter Iraks invasjon i 1990, som ble utført av en koalisjon bestående av styrker fra 35 nasjoner. Det som derimot er kontroversielt, er om retten til kollektivt selvforsvar skal være vid, eller om adgangen til slikt selvforsvar bør være restriktiv. Et vanlig argument for en vid rett til kollektivt selvforsvar er at dette vil være et nyttig middel til å beskytte små og sårbare stater mot overgrep fra mektigere stater, mens et vanlig argument mot er at dette kan medføre fare for misbruk og eskalering av konflikter.⁴⁸

3.4.2 Når kan kollektivt selvforsvar utøves?

Når en stat lovlig kan involvere seg i en konflikt i kollektivt selvforsvar ble diskutert av ICJ i Nicaraguasaken, og retten uttalte at «it is the State which is the victim of an armed attack which must form and declare the view that it has been so attacked. There is no rule in customary international law permitting another State to exercise the right of collective self-defence on the basis of its own assessment of the situation.»⁴⁹ Videre sies det i dommen at «there is no rule permitting the exercise of collective self-defence in the absence of a request by the State which regards itself as the victim of an armed attack.»⁵⁰ Dermed synes det klart at to grunnvilkår må være oppfylt, for det første kan ingen utenforstående stater involvere seg i en konflikt i kollektivt selvforsvar dersom den angrepne staten ikke selv mener seg utsatt for et væpnet angrep, og for det andre må den ha gitt uttrykk for at den ønsker assistanse. Dette betyr likevel ikke at den angrepne statens syn på konflikten i ethvert tilfelle er nok til at en kollektiv selvforsvarsaksjon er lovlig. Som ved utøvelsen av unilateralt selvforsvar er det en forutsetning at det etter objektive kriterier har forekommet et væpnet angrep. Det er også klart at en kollektiv selvforsvarsaksjon er underlagt de samme krav til nødvendighet og proporsjonalitet som en unilateralt selvforsvar. Videre bør den staten som yter militær hjelp til en annen stat rapportere om dette til FN sikkerhetsråd, i tråd med artikkel 51, noe som har vært praksis blant så og si alle stater som har påberopt seg kollektivt selvforsvar.⁵¹ Det følger av Nicaraguadommen at dersom dette ikke gjøres, vil denne unnlåtelsen i ettertid kunne tolkes som et tegn på at begrunnelsen for aksjonen i realiteten var en annen enn ønsket om å forsvare en stat som er utsatt for angrep.⁵²

Et annet spørsmål som ble diskutert av ICJ i Nicaraguasaken, er om en stat kan utøve kollektivt selvforsvar også etter maktbruk som ikke overstiger terskelen for væpnet angrep. Som jeg har vært inne på over, kom domstolen til at det å forsyne opprørere med våpen og annet utstyr og gi logistisk støtte ikke i seg selv er nok til å utgjøre «an armed attack». Slike handlinger kan imidlertid være ulovlig bruk av makt eller ulovlig intervensjon, noe som gir «offer-staten» rett til å svare med samme mynt. Men dette gir ikke en tredjestat rett til å tre inn i konflikten og utøve kollektivt selvforsvar, siden handlingene som Nicaragua skulle ha begått «could only have justified proportionate counter-measures on the part of ... El Salvador, Honduras or Costa Rica. They could not justify counter-measures taken by a third State, the United States, and particularly could not justify intervention involving the use of force.»⁵³

⁴⁸ Gray s 156

⁴⁹ Nicaraguadommen avsnitt 195

⁵⁰ Ibid avsnitt 199

⁵¹ Gray s 155

⁵² Nicaraguadommen avsnitt 235

⁵³ Nicaraguadommen avsnitt 249

3.4.3 Hvem kan utøve kollektivt selvforsvar?

Hvem som kan utøve kollektivt selvforsvar er et mangesidig spørsmål, og jeg kommer ikke til å gå inn på alle problemstillinger knyttet til dette. Men siden det i mange av de tilfellene som er nevnt innledningsvis har vært diskutert både om det forelå noen forespørsel om assistanse, og om den eller de som skulle ha kommet med denne forespørselen var i sin rett til å gjøre det, vil jeg kort kommentere hvem som er berettiget til å be en annen stat om militær hjelp. I utgangspunktet er det den legitime regjeringen i et land som kan fremme et ønske om at en annen stat skal komme til hjelp i en bestemt situasjon. Det er vanlig å anse det regimet som i realiteten har kontrollen over majoriteten av en stats territorium uten hjelp av fremmede styrker som den legitime styresmakt,⁵⁴ men at en forespørsel kommer fra slikt hold behøver ikke innebære at den er i tråd med flertallets ønsker. Regimet kan være innsatt av en fremmed stat, slik situasjonen var i Afghanistan før Sovjetunionens innmarsj i 1979, eller forespørselen kan i virkeligheten komme fra den ene siden i en borgerkrig. Jeg skal ikke her gå inn på de diskusjoner som har vært ført om når en stat kan intervenere etter invitasjon, men nøye meg med å påpeke at dersom dette skal være lov i kollektivt selvforsvar, må forespørselen om assistanse komme fra en legal regjering, og det må foreligge et væpnet angrep fra en fremmed makt. Hvis dette ikke er tilfelle, vil en intervensjon kunne være ulovlig innblanding i interne affærer og et brudd på Friendly Relations-resolusjonen.

Det kan også spørres hvilken betydning forsvarsallianser som NATO eller den tidligere Warzawapakten har for innholdet i retten til kollektivt selvforsvar. Som jeg har vært inne på, er det ikke noen forutsetning for at en stat kan utøve slikt selvforsvar at det foreligger en avtale, men det slike traktater gjerne fastslår, er at medlemslandene har en plikt til å forsvare hverandre, i motsetning til at dette er en mulighet som en stat står fritt til å benytte seg av eller ikke.

3.4.4 Vurdering

Det finnes åpenbart gode grunner for at det skal foreligge en rett til kollektivt selvforsvar. Det gir svake stater en mulighet til å inngå forsvarsallianser før konflikter oppstår, eller de kan få hjelp av mektigere stater når en konflikt har oppstått. Det kan også hevdes at de to dominerende forsvarsalliansene under den kalde krigen, som begge bygde på tanken om kollektivt selvforsvar, var en viktig grunn til at det ikke brøt ut krig mellom noen av medlemmene i disse alliansene. På den andre siden kan det hevdes at denne retten medfører en fare for at konflikter eskalerer, ved at mektige stater dras inn på den ene eller begge sider.⁵⁵ En annen fare er at mektige stater misbruker denne retten på den måten at de blander seg inn i konflikter de burde holdt seg unna, eller at den brukes i en argumentasjon som skjuler de egentlige motivene som ligger bak en intervensjon. Det har da også vist seg at alle tilfellene av kollektivt selvforsvar etter andre verdenskrig har vært kontroversielle.⁵⁶ Etter min mening bør retten til slikt selvforsvar være begrenset av klare kriterier, hvor de viktigste er de som følger av Nicaraguadommen. Det må foreligge et væpnet angrep fra en stat mot en annen, og den angrepne staten må uttrykkelig be om assistanse gjennom en legal regjering med en viss støtte i befolkningen. Ideelt sett bør vurderingen av om andre stater skal kunne involvere seg i en konflikt gjøres av FNs sikkerhetsråd, og en eventuell medvirkning burde skje under FNs kontroll.

3.5 Når opphører selvforsvarsretten?

Etter artikkel 51 skal en stat som utøver selvforsvar umiddelbart rapportere dette til sikkerhetsrådet, som avgjør hva som videre skal skje for å gjenopprette freden. Retten til å utøve selvforsvar varer

⁵⁴ Constantinou s 179

⁵⁵ Gray s 157

⁵⁶ Ibid

«until the Security Council has taken measures necessary to maintain international peace and security». Dette er et eksempel på at en hovedtanke bak FN-pakten var at sikkerhetsrådet skulle ha monopol på, og mulighet til, å utøve makt. Selvforsvarsretten var tenkt som en midlertidig rett til å bekjempe en aggressor, som varer til FN har bestemt hva som skal skje videre, i tråd med kapittel VII i FN-pakten. Dette gir grunn til å spørre hva som skal til for at sikkerhetsrådet har tatt de nødvendige skritt og selvforsvarsretten er avskåret. Siden selvforsvarsretten er en «inherent right» som også eksisterer ved siden av FN-pakten (se mer om dette under punkt 3.8.2), kan det hevdes at denne retten ikke kan tas fra en stat, verken før eller etter et angrep. Et naturlig utgangspunkt er at denne retten består til sikkerhetsrådet har tatt de tiltak som er nødvendige for å kaste ut angriperen, eller i alle fall satt en stopper for angrepet og sørget for at det ikke begynner igjen.⁵⁷ Dersom disse tiltakene viser seg utilstrekkelig og kamphandlingene blusser opp igjen, må den angrepne staten kunne iverksette selvforsvaret på nytt.⁵⁸

Et annet spørsmål er hva som skjer dersom sikkerhetsrådet igangsetter tiltak etter artikkel 41, som omhandler ikke-militære virkemidler som økonomiske sanksjoner og avstengning av kommunikasjon. Statspraksis på området kan tyde på andre staters mulighet til å utøve kollektivt selvforsvar da avskjæres, og at det vil være nødvendig med en ny resolusjon fra sikkerhetsrådet før militære operasjoner kan igangsettes.⁵⁹ Men retten til unilateralt selvforsvar kan etter mitt skjønn ikke avskjæres av slike virkemidler, med mindre aggressoren faktisk lar seg påvirke i en sånn grad at fiendtlighetene opphører.

Forøvrig følger det av kravet til nødvendighet og proporsjonalitet at retten til selvforsvar opphører i det øyeblikk angrepet er slått tilbake. Dette vil nærmere bestemt si i det øyeblikk da aggressoren har trukket seg tilbake til eget territorium og avsluttet kamphandlingene.

Dersom en stat som utøver selvforsvar ikke rapporterer om dette til sikkerhetsrådet, betyr ikke det at en operasjon som ellers ville ha vært lovlig selvforsvar ikke er det.⁶⁰ Men det følger av Nicaraguasaken at manglende rapportering kan bli tolket som et tegn på at den staten som har brukt makt ikke selv anså maktbruken som selvforsvar, noe som kan svekke en påstand om dette på et seinere tidspunkt.⁶¹ Praksis på området viser at bestemmelsen i stor grad respekteres, og når det gjelder tiltak som settes i verk som kollektivt selvforsvar har disse blitt rapportert i så og si alle tilfeller.⁶²

3.6 Grensen mot represalier

Represalier har blitt definert som «counter measures that would be illegal if not for the prior illegal act of the State against which they are delivered».⁶³ Represalier er altså handlinger som ville vært ulovlige hvis de ikke var et svar på en forutgående ulovlig handling. I dag regnes represalier som forbudt etter FN-pakten og Friendly Relations-erklæringen, men likefullt har flere av de militære operasjonene som er iverksatt de siste tiårene, og som har blitt forsvart med at de er utført i selvforsvar, mange likhetstrekk med represalier. Et eksempel er USAs bombing av Libya i 1986. Aksjonen ble utført av 40 bombefly mot fem forskjellige mål, og var et svar på tidligere terrorangrep mot et diskotek i Vestberlin hvor en amerikansk soldat ble drept og 60 skadet.⁶⁴ Handlingen ble kritisert av en rekke stater som ikke var villige til å akseptere at dette var lovlig

⁵⁷ Shah s 122

⁵⁸ Ibid

⁵⁹ Constantinou s 197-202

⁶⁰ Ibid s 156

⁶¹ Nicaraguadommen avsnitt 235

⁶² Gray s 155

⁶³ Schachter s 185

⁶⁴ Bring og Mahmoudi s 83

selvforsvar,⁶⁵ men Frankrike og England sto sammen med USA i vetoet mot en resolusjon som fordømte aksjonen. En operasjon som derimot ble fordømt av et samlet sikkerhetsråd, var Israels flyangrep på flyplassen i Beirut i desember 1968, som også var et svar på et forutgående terroranslag. Et tredje og nyere eksempel er USAs svar på angrepene på ambasadene i Kenya og Tanzania i august 1998, da det ble sendt missiler mot det som ble sagt å være Osama Bin Ladens treningsleir i Afghanistan og en fabrikk for kjemiske våpen i Sudan. Aksjonene ble fordømt av noen land og kritisert av andre, mens ingen uttrykte støtte til USAs syn på at dette var lovlig selvforsvar.⁶⁶ Etter mitt skjønn er det naturlig å anse alle disse aksjonene for å være nær beslektet med ulovlige represalier.

Det er med andre ord særlig to land som i praksis har handlet som om represalier er eller bør være lov etter terrorhandlinger, nemlig USA og Israel. Denne praksisen har ikke fått eksplisitt støtte fra noen land, og den har blitt fordømt av mange andre. Av den grunn kan det ikke sies at det er i ferd med å vokse frem noen ny sedvane med hensyn til represalier, siden det ikke foreligger noen opinio juris om at dette er rettmessige handlinger. At to stater gjentatte ganger handler på en bestemt måte innebærer heller ikke at det foreligger noen fast praksis.

3.7 Beskyttelse av egne borgere

Et kontroversielt tema i diskusjonen om hvor langt selvforsvarsretten rekker, er hvorvidt en stat har rett til å bruke makt mot eller i en annen stat i den hensikt å beskytte egne borgere i fare. En slik argumentasjon ble ført for å forsvare Englands intervensjon i Suez i 1956, Israels antiterroraksjon i Entebbe i 1976, USAs invasjon av Grenada i 1983 og av Panama i 1989, og USAs og Belgias intervensjon i Congo i 1964, for å nevne noen eksempler. Reaksjonene på disse operasjonene har vist at dette ikke kan sies å være en del av folkeretten, selv om enkelte stater i noen av tilfellene har uttrykt forståelse for handlingene. Dette siste gjelder i sær etter Israels antiterroraksjon i Entebbe.

Det følger ikke av artikkel 51 at beskyttelse av egne borgere er en del av selvforsvarsretten i FN-pakten, og de som mener at dette er eller bør være lovlig selvforsvar argumenterer til dels langs de samme linjer som de som hevder det finnes en rett til antesipert selvforsvar. Etter dette synet gir artikkel 51 bare et eksempel på en form for selvforsvar, i tillegg finnes det andre sedvanerettslige former for selvforsvar som fantes før FN-pakten og som ikke ble endret av den.⁶⁷ At stater gjennomfører aksjoner til støtte for egne borgere blir da en bekreftelse på at det eksisterer en slik sedvanerett. En annen tilnærming er å hevde at siden FN-paktens system, som var ment å gi sikkerhetsrådet enerett til all annen maktbruk enn den som utøves i selvforsvar, har sviktet i det meste av etterkrigstiden, må det åpnes for at stater unilateralt løser de oppgavene sikkerhetsrådet skulle ha løst.⁶⁸ For at det skal være legalt å utføre slike operasjoner, settes det vanligvis opp tre kriterier som alle må være oppfylt. Borgerne som skal reddes må være utsatt for en umiddelbar fare for å komme til skade, det må være klart at den staten hvor de befinner seg ikke vil eller kan komme dem til unnsetning, og den makten som anvendes må være begrenset til å frigi de borgerne det gjelder.⁶⁹

Også de som argumenterer mot at dette er en del av selvforsvarsretten, følger til dels de samme linjene som når de angriper retten til antesipert selvforsvar. De tar utgangspunkt i en streng fortolkning av artikkel 51, og hevder at den eneste lovlige formen for unilateral maktbruk er den som utøves i selvforsvar som følge av et væpnet angrep. Å utvide retten til selvforsvar til også å gjelde i andre situasjoner vil være i strid med FN-paktens ånd og system, og det vil kunne åpne for misbruk av selvforsvarsretten, der stater skjuler sine egentlige motiver bak retorikk om å komme

⁶⁵ Gray s 162

⁶⁶ Gray s 163

⁶⁷ Om denne diskusjonen se Arend and Beck s 105-111

⁶⁸ Ibid s 107

⁶⁹ Ibid s 108

egne borgere til unnsetning.⁷⁰ Jeg deler en slik oppfatning, og peker i denne forbindelse på at en del av den praksis som er vist på dette området med tydelighet viser hvor stor fare det er for at en slik rett til intervensjon kan misbrukes. Både da USA gikk til aksjon i Grenada i 1983 og mot Panama i 1989 gikk de mye lenger enn til å sikre egne borgeres sikkerhet.⁷¹ Disse aksjonene ville ganske sikkert ha blitt gjennomført også dersom de ikke kunne påstås å være selvforsvar på vegne av egne borgere, men etter mitt skjønn er det en fordel at det finnes færrest mulig fikenblader som mektige stater kan skjule sine motiver bak. I praksis er det da også bare noen ganske få land som har argumentert for at dette er og bør være en del av selvforsvarsretten, mens en klar majoritet har stilt seg kritiske til dette.⁷²

3.8 Antesipert selvforsvar

3.8.1 Innledning

Etter artikkel 51 inntretr selvforsvarsretten «if an armed attack occurs». Lest bokstavelig vil dette bety at selv om det var åpenbart at et angrep var nært forestående, ville en stat ikke ha lov å forsvare seg før etter at den har blitt angrepet. En slik regel strider mot sunn fornuft, og særlig etter utviklingen av missiler og atomvåpen, da et massivt angrep i verste fall ville utradere den angrepne staten og sette den helt ut av stand til å forsvare seg. Det har derfor vært hevdet av en rekke folkerettsjurister at det i visse tilfeller bør være lov til å iverksette selvforsvar før et angrep manifesterer seg, i såkalt antesipert selvforsvar.⁷³ Men selv om debatten om lovligheten av slikt selvforsvar har blitt aktualisert av blant annet Pakistans invasjon av Kashmir i 1950, av Israels innledning av seksdagerskrigen i 1967 og av Cubakrisen i 1962, er det sjelden at stater faktisk har påberopt seg en slik rett. I stedet har enkelte stater rettferdiggjort egen maktbruk ved å hevde at terskelen for når selvforsvarsretten utløses bør ligge lavt, og argumentert for en vid tolkning av «armed attack».⁷⁴ Et sjeldent klart eksempel på at en stat har påberopt seg antesipert selvforsvar, er Israels argumentasjon etter bombeaksjonen mot Irak i 1981, da israelske bombefly angrep en atomreaktor ved Osirik. I debatten som fulgte i sikkerhetsrådet forsvarte Israel seg med at reaktoren ble brukt til å fremstille radioaktivt materiale til produksjon av atomvåpen, og at angrepet var utført i antesipert selvforsvar, for å fjerne en alvorlig trussel mot Israels eksistens. Men betegnende nok kunne man ikke komme opp med et eneste eksempel på statspraksis som kunne underbygge lovligheten av noe slikt, og handlingen ble fordømt av et samlet sikkerhetsråd.⁷⁵ Men at det bare har hendt noen ganske få ganger at stater har argumentert for en slik rett har ikke lagt noen demper på debatten om dette blant folkerettsjurister, en debatt som fikk ny aktualitet i forbindelse med terrorangrepene den 11. september 2001. I det følgende vil jeg redegjøre for de viktigste argumentene som har vært ført for og i mot antesipert selvforsvar.

3.8.2 Inherent right-teorien

En vanlig argumentasjon for at FN-pakten åpner for antesipert selvforsvar, er at den tok opp i seg den retten til selvforsvar som eksisterte før pakten trådte i kraft, noe som følger av ordlyden «nothing in the present Charter shall impair *the inherent right* of individual or collective self-defense». Etter denne skolen var det ikke meningen at FN-pakten skulle innskrenke den retten til selvforsvar som allerede fantes, eller erstatte den med en ny regel. Hva som var gjeldende rett på dette området før FN-pakten følger av Carolinesaken fra 1837, som dreide seg om engelske tropper i Canada som hadde angrepet og senket et skip bemannet av kanadiske opprørere på USAs territorium. Skipet var ikke involvert i kamphandlinger da det ble angrepet, men England forsvarte

⁷⁰ Ibid s 105

⁷¹ Se Gray s 127-128

⁷² Ibid

⁷³ Blant andre Bowett, Stone, McDougal, Moore, Higgins

⁷⁴ Gray s 130

⁷⁵ Gray s 133

handlingen med at det hadde blitt brukt til å angripe engelske tropper og ville bli det igjen, og handlingen kan dermed sies å være en form for antesipert selvforsvar. I brevvekslingen som fulgte fastslo USAs utenriksminister at dette ville vært en lovlig aksjon dersom England kunne godtgjøre at det var «a necessity of self-defence, instant overwhelming, leaving no choice of means and no moment for deliberation»⁷⁶. Siden antesipert selvforsvar ble akseptert av USA dersom de nevnte vilkår var oppfylt, må dette anses som en del av folkeretten før FN-pakten, og dermed må en stat også i dag kunne utøve selvforsvar dersom den står overfor en umiddelbar fare for å bli angrepet.

De som argumenterer mot en rett til antesipert selvforsvar tar som regel utgangspunkt i FN-paktens ordlyd, og hevder at forbudet mot maktbruk må fortolkes strengt. Dette støttes av diskusjonene som ble ført i forbindelse med utarbeidelsen av pakten, og av fortalen, som viser at formålet med traktaten var å begrense unilateral bruk av makt i størst mulig grad. Artikkel 51 må forstås slik at retten til å bryte maktforbudet inntreffer når en stat utsettes for et væpnet angrep, og bare da. Noe annet ville utvide selvforsvarsretten på en uheldig og uoversiktlig måte, og det ville være i strid med de intensjonene som ligger bak FN-pakten. Det er riktig at henvisningen til en «inherent right» i artikkel 51 innebærer at det finnes en selvforsvarsrett basert på sedvane, noe som også ble stadfestet av ICJ i Nicaraguadommen. I avsnitt 176 uttaler førstevoterende at pakten «itself refers to pre-existing customary international law», og at det finnes «a natural» or «inherent right of self-defence» som «continues to exist alongside treaty law.» Men det er ikke dermed sagt at Carolinesaken, som stammer fra en tid da maktbruk mellom stater ble ansett som legalt, gir noe korrekt bilde av hva som var sedvane da FN-pakten ble skapt.⁷⁷ På slutten av 1800-tallet og i første halvdel av 1900-tallet ble det gjort flere forsøk på begrense retten til å føre krig, og det ble inngått flere konvensjoner med dette for øyet. Og selv om det skulle være riktig at Carolinesaken gir uttrykk for internasjonal rett i 1945, ble ikke denne sedvanen frosset med FN-pakten, men har endret seg i takt med de endringer som har skjedd i statspraksis og i synet på selvforsvarsretten.⁷⁸

3.8.3 Vurdering

Etter mitt skjønn bør man være varsom med å godta en utvidelse av selvforsvarsretten. Samtidig er jeg enig i at det ville være meningsløst dersom en stat skulle være avskåret fra å iverksette selvforsvarstiltak i en situasjon der det var sikkert at et angrep var på vei. I en ofte sitert passasje heter det at dersom det er «convincing evidence not merely of threats and potential danger, but of an attack being mounted, then an armed attack may be said to have begun to occur, though it has not passed the frontier.»⁷⁹ Dette er det ikke vanskelig å være enig i, og enhver stat som har muligheten til det vil iverksette et selvforsvar i en slik situasjon, uavhengig av vilken status dette måtte ha etter internasjonal lov. I den grad det kan sies å være enighet om at antesipert selvforsvar bør være lov, er det i en situasjon som denne.⁸⁰ Problemet er like fullt at det bare sjelden vil være åpenbart at et angrep er på vei. Som regel vil en bedømmelse av om et angrep er nært forestående eller ikke bero på en tolkning av en rekke hendelser og uttalelser, og dermed vil svaret en kommer til avhenge av øynene som ser. Av den grunn bør retten til antesipert selvforsvar være snever.

Både i Nicaraguasaken og i Den Demokratiske Republikken Kongo mot Uganda fra 2005 hadde ICJ anledning til å gå inn på dette spørsmålet, men i begge tilfeller lot den være, siden problemstillingen ikke var reist av noen av partene.⁸¹ I begge sakene var det dissens, og i den første saken uttalte dommer Schwebel at det etter hans mening var lov å utøve selvforsvar mot et angrep før det var manifest, mens i den andre mente flere dissenterende dommere at retten burde ha gått inn

⁷⁶ Sitert etter Constantinou, s 111

⁷⁷ Constantinou s 113

⁷⁸ Constantinou s 54, i samme retning Gray s 99

⁷⁹ Waldock, C.H.M., «The regulation of the use of force by individuals states in international law», sitert etter Dinstein s 191

⁸⁰ O'Connell s 8

⁸¹ Shah s 100

på spørsmålet.⁸² En annen sak som er relevant i denne sammenhengen er ICJs rådgivende uttalelse om lovligheten av Israels mur i Palestina, som jeg kommer nærmere inn på under punkt 4.4.2.

⁸² Ibid

4 Selvforsvar mot terror

4.1 Innledning

Det er vanskelig å tenke seg at selvforsvar mot terrorhandlinger ble vurdert da FN-pakten ble skapt. Riktignok forekom terror også den gang, men den var ikke av et slikt omfang at det kunne bli snakk om å likestille den med et væpnet angrep mot en stat. Dette har endret seg, og særlig etter angrepene mot USA den 11. september 2001, men også før dette har stater påberopt seg selvforsvar mot terror. I tillegg til de eksemplene som er nevnt under punkt 3.6 om represalier, har selvforsvarsretten blitt brukt til å rettferdiggjøre maktbruk etter terrorhandlinger av USA etter angrep på Irak i 1993, mens Israel påsto å ha handlet i selvforsvar etter angrep mot Tunisia i 1985. I begge disse tilfellene, og i de som er nevnt over, ble maktbruken forsvart med at de statene som ble angrepet ga vern til terrorister, og angrepene ble sagt både å være reaksjoner på tidligere terroraksjoner og forsøk på å avverge fremtidige aksjoner. Alle aksjonene var kontroversielle, og noen av dem ble møtt med til dels skarp kritikk fra andre nasjoner.⁸³ I de diskusjonene som fulgte ble det stilt en rekke prinsipielle spørsmål, som hvorvidt en terrorhandling kan utgjøre et væpnet angrep og i så fall hva som skal til, om en stat kan stilles til ansvar for en terrorhandling og i så fall i hvilke tilfeller, og om det i det hele tatt er riktig å kalle militære svar på terroraksjoner for selvforsvarshandlinger.⁸⁴ De svarene som har vært gitt på disse spørsmålene har vært forskjellige, men i sum kan det sies at de som har ment noe om dette har delt seg langs en linje. Det ene ytterpunktet utgjøres av de som mener det bør være høy terskel for å utøve selvforsvar mot terror, og at denne terskelen i alle fall ikke er nådd med mindre en aksjon finner sted på en stats territorium, mens det andre ytterpunktet utgjøres av de som mener enhver terrorhandling mot egne borgere, hvor enn de befinner seg, kan utløse selvforsvarsretten.⁸⁵ Jeg kommer ikke til å redegjøre for alle aspekter av den debatten som ble ført om dette før 11. september 2001, da jeg anser at denne datoen utgjør et vannskille i synet på selvforsvar mot terrorhandlinger. Av den grunn vil jeg konsentrere meg om noen av de hendelsene og diskusjonene som fulgte i kjølvannet av disse terroraksjonene, for på den måten å undersøke om synet på spørsmålet om terror og selvforsvar har endret seg, og i hvilken grad dette har hatt noe å si for selvforsvarsretten generelt.

4.2 Var Operation Enduring Freedom i tråd med selvforsvarsretten?

Angrepet på Afghanistan i oktober 2001 åpner for en rekke spørsmål med hensyn til selvforsvarsretten, og selv om jeg ikke kommer til å gå inn på alle, finner jeg det på sin plass å nevne noen av de viktigste.

Det har vært vanlig å anse at artikkel 51 omhandler angrep fra en stat mot en annen,⁸⁶ men det er ikke noe i ordlyden som tilsier at det må være slik. Som jeg har vært inne på over, følger det av FN-resolusjonen «Definition of Aggression» og Nicaraguasaken at andre enn regulære soldater kan utføre væpnede angrep. I resolusjon 1368 slo sikkerhetsrådet fast at USA var i sin rett til å utøve selvforsvar etter terroraksjonene den 11. september, og det er etter dette ikke tvil om at ikke-statlige aktører kan utføre væpnede angrep som kan utløse denne retten. Det som derimot kan være tvilsomt, er om Afghanistan etter dagjeldende folkerett kunne gjøres ansvarlig for de handlingene som ble utført av Al-Qaida. I artikkel 3 (g) i «Definition of aggression» heter det at «sending by or behalf of a state of armed bands, groups, irregulares or mercenaries, which carry out acts of armed force against another state of such gravity as to amount to acts of aggression» skal regnes som en

⁸³ Arend og Beck s 139

⁸⁴ Alexandrov s 182-184

⁸⁵ Arend og Beck s 159, se henvisninger i note 190 og 191

⁸⁶ Ruys og Verhoeven s 291

aggresjonshandling. Men det er ikke klart at Talibanregimet sendte Al-Qaida, eller at Al-Qaida opptrådt på vegne av Taliban på en slik måte at det brøt med ordlyden i artikkel 3 (g). En annen traktat som berører forholdet mellom stater og ikke-statlige aktører er Friendly Relations-resolusjonen, hvor det heter at «[e]very State has the duty to refrain from organizing, instigating, assisting or participating in acts of civil strife or terrorist acts in another State or acquiescing in organized activities within its territory directed towards the commission of such acts». Stater har med andre ord en plikt til ikke å opprette eller støtte terrorgrupper, men det er ikke klart at Talibanregimet hadde gjort noe aktivt for å støtte Al-Qaida, eller på annen måte deltatt i deres aktiviteter. Det eneste man med sikkerhet kan si, er at Taliban hadde latt Al-Qaida oppholde seg på afghansk territorium, til tross for at de måtte vite at dette var en terrorgruppe som antagelig forberedte nye aksjoner. I tillegg kommer at sikkerhetsrådet tidligere hadde vedtatt flere resolusjoner mot Afghanistan, blant annet med krav om at landets territorium ikke skulle være noe fristed for terrorister, og at Osama Bin Laden skulle utleveres til straffeforfølgelse etter terroraksjonene mot USAs ambassader i Kenya og Tanzania i 1998.⁸⁷ USA kunne dermed med rette hevde at Afghanistan hadde brutt folkeretten, og enn mer da regimet fortsatt motsatte seg å utlevere Bin Laden og andre medlemmer av Al-Qaida. Det er likevel ikke klart at dette var nok til at USA var i sin rett til å angripe Afghanistan, eller om slik maktbruk kan sies å være nødvendig, siden terroraksjoner så og si per definisjon blir avsluttet i samme øyeblikk de er utført. En vanlig argumentasjon, som også ble ført i forbindelse med Operation Enduring Freedom, har vært å hevde at meningen er å hindre fremtidige terrorhandlinger, men i så fall står vi overfor en variant av antesipert selvforsvar. Det kan derfor hevdes at når sikkerhetsrådet åpnet for at USA var i sin rett til å bruke selvforsvar i dette tilfellet, og når en overveldende majoritet av stater enten støttet USA eller forholdt seg passive da angrepet ble innledet, betyr dette at antesipert selvforsvar ble anerkjent som lovlig etter omfattende terroraksjoner.

Et annet grunnleggende krav er at selvforsvaret skal være proporsjonalt i forhold til det forutgående angrepet. I dette tilfellet kan det spørres om det var nødvendig å gå til krig for å sørge for at Al-Qaida ikke kunne iverksette flere angrep, eller om dette kunne oppnås med mindre inngripende midler. Det er heller ikke uten videre klart at det var nødvendig å iverksette et regimeskifte for å oppnå dette målet, eller om det å starte en krig som fremdeles pågår står i forhold til de skadene terrorangrepene medførte.

4.3 Operation Enduring Freedom og sikkerhetsrådet

Etter terroraksjonene den 11. september 2001 ble det i to resolusjoner fra sikkerhetsrådet fastslått at disse måtte anses som en trussel mot internasjonal fred og sikkerhet, og at de utløste retten til selvforsvar.⁸⁸ I begge ble det sagt at rådet ville ta alle nødvendige skritt i bruk for å bekjempe internasjonal terrorisme, noe som i FN-språk er en henvisning til hjemmelen for maktbruk i artikkel 42. Dette er likevel ingen eksplisitt autorisasjon for maktbruk, og noen slik forelås heller ikke da USA og England, som de to førende landene, den 7. oktober innledet en bombekampanje mot Afghanistan.⁸⁹

Det er i utgangspunktet ikke noe krav at maktbruk i selvforsvar skal godkjennes av sikkerhetsrådet. Retten til selvforsvar er tenkt for situasjoner der det enten ikke er tid til å koble inn rådet, eller der det er lammet av vetoretten slik at en kollektiv aksjon ikke kan innledes.⁹⁰ I dette tilfellet sto ikke USA overfor et angrep som måtte avverges her og nå, sikkerhetsrådet var for lenge koblet inn og det var ganske klart at det ville gi en tillatelse til maktbruk dersom forespørselen kom. Dette åpner for spørsmålet om hvorvidt selvforsvarsretten eksisterer uavhengig av sikkerhetsrådet, og så og si er

⁸⁷ Sikkerhetsrådsresolusjonene 1189 og 1214 (1998), 167 (1999), 1333 (2000)

⁸⁸ Resolution 1368 og 1373

⁸⁹ Ulfstein 2002 s 73

⁹⁰ Spiermann s 529

intakt også dersom FN er koblet inn. Hvis man tar FN-pakten bokstavelig, er svaret på dette nei. Når tanken var at selvforsvar bare kunne utøves for å avverge et angrep i en akutt situasjon, før FN kommer inn og tar styringen, er det ikke rom for at en stat kan innlede en selvforsvarsaksjon uten sikkerhetsrådets godkjenning når rådet først er koblet inn og det er tid til at rådet kan agere. En slik fremgangsmåten kan være med på å undergrave Sikkerhetsrådets rolle, og den tilsier at et land kan gå frem etter FN-pakten hvis det synes å tjene dets interesser, og hvis ikke kan det i stedet påberope seg selvforsvar og handle på egenhånd.⁹¹

4.4 Operation Enduring Freedoms betydning for selvforsvarsretten

4.4.1 Skjerpet statsansvar for ikke-statlige aktører?

Det tradisjonelle synet på forholdet mellom private aktører og stater, er at stater ikke blir ansvarlige for private aktørers handlinger.⁹² Utviklingen de siste tiårene har imidlertid vist at dette ikke lenger er noen absolutt regel, noe som har kommet til uttrykk blant annet i Friendly Relations-resolusjonen og i Definition of Aggression. Det kan også etter enkeltes mening spores en utvikling i statspraksis, fra temmelig enstemmig fordømmelse av USAs bombing av mål i Libya i 1986 etter terrorangrepet på et diskotek i Berlin, til en mer aksepterende respons på USAs bombing av mål i Afghanistan etter terroraksjonen mot ambassadene i Kenya og Tanzania i 1998.⁹³ Videre kan praksis i internasjonale domstoler tyde på at statsansvaret har blitt skjerpet. I Nicaraguasaken fra 1986 uttalte ICJ at en stat kunne holdes ansvarlig for private aktørers handlinger dersom staten utøvet «effective control» over gruppen.⁹⁴ Retten fant ikke at USA hadde slik kontroll i det tilfellet, og terskelen for statsansvar ble etter dette regnet for å ligge høyt. Men i Tadic-saken fra 1999 ble kravet til effektiv kontroll kritisert av Appels Chamber i Jugoslavia-domstolen, og retten anså at det var nok om en stat kunne sies å ha «overall control».⁹⁵ Dette minner om ordlyden i Folkerettskommisjonens forslag til regulering av statsansvar for folkerettsbrudd av 10. august 2001, som er en annen rettskilde som har vært trukket frem i denne debatten.⁹⁶ Etter denne vil lakmustesten være om de som har utført en terroraksjon kan sies å ha handlet «on the instructions of, or under the direction or control of»⁹⁷ en stat, eller om en stat «acknowledges and adopts the conduct as its own».⁹⁸

Felles for de fleste av disse retningslinjene for å fastslå statsansvar, er at en stat for å bli ansvarlig må ha utøvet en viss grad av kontroll over de private aktørene det er tale om. Men som jeg har vært inne på, er det ikke klart at Taliban utøvde noen kontroll over Al-Qaida før terrorangrepene mot USA, eller at de ga noen aktiv støtte til organisasjonen. Det eneste man med sikkerhet kan si, er at Talibanregimet lot Al-Qaida oppholde seg i Afghanistan, til tross for at det måtte være klar over at dette var en terrorgruppe. Regimet var antagelig også klar over at Al-Qaida forberedte terrorhandlinger, selv om det ikke er sikkert at det visste om de konkrete angrepene før de skjedde. Dette var nok til at verdenssamfunnet anså at USA var i sin rett til å angripe Afghanistan, noe som gir grunn til å spørre om det heretter kan utøves selvforsvar mot en stat som med vitende og vilje lar terrorister oppholde seg på statens territorium. Bortsett fra dette ene tilfellet er det lite statspraksis å bygge på med hensyn til dette, men USA har gjentatte ganger uttalt at de ikke skiller mellom terrorister og de som huser dem. Til tross for dette kan det se ut til at også amerikanske myndigheter mener at det skal noe mer til enn at en stat passivt aksepterer at terrorister oppholder seg på sitt territorium, i alle fall hvis man skal dømme etter National Security Document fra 2005. Her heter

⁹¹ Bring og Mahmoudi s 141

⁹² Jinks s 88

⁹³ Travialo og Altenburg s 106

⁹⁴ Nicaraguadommen avsnitt 115

⁹⁵ Case No. IT-94-1-AR72; 35 ILM, avsnitt 131

⁹⁶ Se blant andre Hegge, Ruys/Verhoeven.

⁹⁷ International Law Commission's draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts artikkel 8

⁹⁸ Ibid artikkel 11

det at man ikke skiller mellom de som utfører terrorhandlinger og «those who support and harbor them»,⁹⁹ noe som kan tyde på at det kreves en aktiv støtte fra myndighetens side for at staten skal bli ansvarlig.

4.4.2 Restriktiv eller ekspansiv utvidelse?

Det kan anlegges to syn på hvilken innflytelse krigen mot Afghanistan og den internasjonale aksepten av denne har hatt på selvforsvarsretten.¹⁰⁰ Det restriktive synet er at det heretter kan utøves selvforsvar etter en massiv terroraksjon på en stats territorium når det er sannsynlig at de som står bak vil kunne iverksette flere angrep, og den staten selvforsvaret rettes mot har et ansvar for terrorhandlingen og nekter å utlevere de ansvarlige, men bare dersom sikkerhetsrådet har fastslått at handlingen er en slik trussel mot internasjonal fred og sikkerhet at den utløser selvforsvarsretten. Det andre og ekspansive synet er at stater heretter, uten sikkerhetsrådets autorisasjon, kan utøve selvforsvar mot enhver terrortrussel mot egne borgere eller eget territorium, også dersom den staten som forsvaret rettes mot ikke kan sies å ha gitt noen støtte til terroristene. Begge disse synspunktene har støtte blant folkerettsjurister,¹⁰¹ men det vil når alt kommer til alt være praksis som avgjør hvilket av dem som blir å regne som sedvane. På det nåværende tidspunkt er det ikke mye å bygge på hva gjelder statspraksis, men det kan se ut til at flertallet av nasjoner mener det bør være en klar sammenheng mellom terrorisme og den staten som selvforsvaret rettes mot. Det kan med god grunn hevdes at dette var en av forutsetningene for den internasjonale aksepten av angrepet på Afghanistan, ved siden av at sikkerhetsrådet hadde signalisert vilje til å bruke alle nødvendige midler.¹⁰² Det kan også hevdes at noe av grunnen til motstanden mot Operation Iraqi Freedom var at USA ikke klarte å etablere en sammenheng mellom regimet i Irak og konkrete terrorhandlinger.

Det kan se ut til at også ICJ er av den oppfatning at selvforsvar bare kan utøves dersom det kan stadfestes at en stat er involvert i forutgående terrorhandlinger. I en rådgivende uttalelse om lovligheten av Israels mur i Palestina fra 2004 har ICJ uttalt at artikkel 51 i FN-pakten «recognizes the existence of an inherent right of self-defence in the case of armed attack by one State against another State. However, Israel does not claim that the attacks against it are imputable to a foreign State.»¹⁰³ Det kan dermed se ut til at ICJ bare anerkjenner at private aktører kan utløse selvforsvarsretten dersom en stat kan holdes ansvarlig for deres handlinger, selv om det er delte meninger om hvorvidt dette er en korrekt tolkning av rettens uttalelse.¹⁰⁴ Etter min mening er dette et fornuftig standpunkt, da det kan tenkes tilfeller der en stat verken har noe ansvar for terrorhandlinger eller kan klandres for at de som har utført dem oppholder seg på statens territorium. I et slikt tilfelle bør det ikke foreligge noen rett til selvforsvar som kan innebære en krenkelse av denne statens suverenitet, i alle fall ikke før staten selv har fått anledning til å utlevere de ansvarlige. Hvis man tar et slikt utgangspunkt, vil den normal fremgangsmåten etter terror ikke være bruk av militærmakt, men strafferettslig forfølgelse av de ansvarlige. Det er bare når dette ikke fører frem at det kan bli tale om militære operasjoner. Dette ville være i de tilfeller der en stat enten ikke vil rette seg etter internasjonale lover, eller hvis den ikke er i stand til det fordi den er en såkalt failed state.

ICJ ga i den rådgivende uttalelsen om lovligheten av Israels mur i Palestina uttrykk for nok et synspunkt som kan ha betydning for utviklingen av selvforsvarsretten. Retten slo fast at siden Israel har kontroll over de okkuperte palestinske områdene, og siden trusselen som skulle rettfærdiggjøre muren kommer fra dette territoriet «[t]he situation is thus different from that contemplated by Security Council resolutions 1368 (2001) and 1373 (2001), and therefore Israel could not in any

⁹⁹ National Security Document 2005 s 12

¹⁰⁰ Se Gray s 171-172

¹⁰¹ Se Ruys og Verhoeven s 310-314, Shah s 104-108

¹⁰² Gray s 172

¹⁰³ Legal consequences of the construction of a wall in the occupied palestinian territory, avsnitt 139

¹⁰⁴ Se Gray 2006 s 571

event invoke those resolutions in support of its claim to be exercising a right of self-defence.» Det kan altså se ut til at ICJ mener at selvforsvarsretten bare kan utløses av terroraksjoner som kommer utenfra, og ikke av de som utføres av terrorister som oppholder seg innenfor det territorium staten selv kontrollerer.

4.5 Operation Iraqi Freedom og Bush-doktrinen

Operation Iraqi Freedom ble iverksatt den 20. mars 2003, uten sikkerhetsrådets godkjenning, og også denne gang utgjorde terroraksjonene den 11. september 2001 et viktig bakteppe. Begrunnelsen som ble anført i FN før krigen begynte, var at Saddam Husseins regime var i besittelse av ulovlige masseødelegglesesvåpen som utgjorde en trussel mot USA og andre land, og at dette var i strid med Iraks forpliktelser overfor FN.¹⁰⁵ Det ble opprinnelig ikke argumentert med at dette var en selvforsvarsaksjon, men ettersom krigen skred frem og det ikke ble funnet noen masseødelegglesesvåpen, ble også dette en del av argumentasjonen.¹⁰⁶ Det er imidlertid vanskelig å se at en slik situasjon, hvor det ikke foreligger noe forutgående væpnet angrep eller konkrete trusler om dette, kan gi rett til å utøve selvforsvar. For å forstå hvordan USA kunne legge frem en slik argumentasjon, er det nødvendig å se nærmere på den retorikken Bush-administrasjonen brukte etter terrorangrepene den 11. september 2001.

Et sentralt dokument i denne sammenheng, er National Security Strategy for 2002. Her påberopes retten til antepert selvforsvar i tradisjonell forstand, når en stat står overfor «an imminent danger of attack.» Men dette er ikke nok i krigen mot terror, siden trusselen ikke lenger er observerbare soldater og armeer, men «acts of terror and, potentially, the use of weapons of mass destruction— weapons that can be easily concealed, delivered covertly, and used without warning. (...) The greater the threat, the greater is the risk of inaction— and the more compelling the case for taking anticipatory action to defend ourselves, even if uncertainty remains as to the time and place of the enemy's attack. To forestall or prevent such hostile acts by our adversaries, the United States will, if necessary, act preemptively.» Det er med andre ord et preventivt selvforsvar som skal være våpenet i krigen mot terror, eller «forkjøpskrig» som konseptet også har blitt kalt. Det nye i forhold til det tradisjonelle synet på antepert selvforsvar er at man ikke lenger er underlagt kravet om at man står overfor en umiddelbar fare. Et slikt konsept er naturligvis lett å misbruke, for hvis det ikke er et krav at man står overfor en synlig, umiddelbar fare, hvordan skal da selvforsvarsretten begrenses? Problemet er åpenbart, og i fortsettelsen heter det da også at «The United States will not use force in all cases to preempt emerging threats, nor should nations use preemption as a pretext for aggression. (...) The purpose of our actions will always be to eliminate a specific threat to the United States or our allies and friends. The reasons for our actions will be clear, the force measured, and the cause just.»¹⁰⁷

Selv om USA påberopte seg retten til preventivt selvforsvar i krigen mot terror, er det ikke innlysende hvorfor det var nødvendig å angripe Irak. Forklaringen på hvordan denne strategien kunne føre til et slikt angrep, er (muligens) å finne i «State of The Union-talen» som ble holdt i januar 2002. Det var i denne talen Bush første gang benyttet det seinere så berømte uttrykket «axis of evil» om Iran, Irak og Nord Korea: «States like these, and their terrorist allies, constitute an axis of evil, arming to threaten the peace of the world. By seeking weapons of mass destruction, these regimes pose a grave and growing danger. They could provide these arms to terrorists, giving them the means to match their hatred. (...) I will not wait on events, while dangers gather. I will not stand by, as peril draws closer and closer. The United States of America will not permit the world's most dangerous regimes to threaten us with the world's most destructive weapons.»¹⁰⁸ Her blir det altså

¹⁰⁵ Ulfstein 2003 s 453

¹⁰⁶ Bring og Mahmoudi s 95

¹⁰⁷ <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2002/index.html>

¹⁰⁸ <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>

stadfestet at disse statene er allierte med terrorister, og at de truer verdensfreden med masseødeleggingsvåpen. Hvis man skal dømme etter det som har skjedd i Irak, på bakgrunn av det vi nå vet, så stilles det ikke store krav for at en trussel må anses som stor nok for at det kan rettferdiggjøre et angrep. Dersom USA tror at en stat de har definert som ond har masseødeleggingsvåpen eller forsøker å skaffe seg slike våpen, er dette nok til at de kan gå til massive angrep i preventivt selvforsvar. Dersom vi for eksempelets skyld overfører et slikt konsept til strafferetten, vil det si at man har lov til å bruke massiv vold i selvforsvar hvis man tror at en person man ikke liker har et våpen i lomma, og man i tillegg tror at denne personen har et ønske om eller har planer om å bruke våpenet mot en selv eller andre. En slik rett til selvforsvar er absurd og grenseløs, i det den ikke stiller krav til at det skal kunne stadfestes noen reell og objektiv trussel før et selvforsvar iverksettes.

Et annet folkerettslig problem med angrepet på Irak er at det ikke på noe tidspunkt fantes indikasjoner på at landet kunne true USAs territorium. Dermed må «Operation Iraqi Freedom» anses som en kollektiv selvforsvarshandling, på vegne av de landene som faktisk kunne angripes av Irak.¹⁰⁹ Men som jeg har vært inne på i punkt 4.5 følger det av Nicaraguadommen at kollektivt selvforsvar forutsetter at det landet som blir angrepet, eller som i dette tilfellet fryktet et angrep, ber om assistanse. Noen slik forespørsel ble aldri fremmet i dette tilfellet.

Hvis vi et øyeblikk ser bort fra den praksisen vi har å bygge på når det gjelder preventivt selvforsvar, og i stedet ser nærmere på de kriteriene som stilles opp i teorien for når slikt selvforsvar skal være lov, vil vi se at disse reiser en rekke problemer. Blant de som forsvarer en rett til preventiv maktbruk har det vært satt opp fire momenter som må vurderes før et slikt angrep skal være lov.¹¹⁰ Det er for det første hvor stort farepotensiale det ligger i et mulig angrep, dernest må det vurderes hvor stor sannsynlighet det er for at et angrep vil komme hvis det ikke avverges, hvorvidt det er mulig å avverge faren på mindre inngripende måter, og hvorvidt en bruk av preventiv makt vil være konsistent med FN-paktens ånd og prinsipper. Et første, sentralt spørsmål er hvem som skal vurdere om disse kriteriene for preventivt selvforsvar er oppfylt. Hvis dette er opp til den enkelte stat vil det kunne medføre en fullstendig uthuling av maktforbudet i artikkel 2 (4), noe som i praksis ville kunne innebære en tilbakevenden til tiden før FN-pakten, da krig var et lovlig middel til å løse konflikter.¹¹¹ En annen mulighet er at denne myndigheten legges til Sikkerhetsrådet, men erfaringen viser at det har vanskelig for å komme til enighet når det gjelder bruk av makt, og det vil ikke bli enklere når kriteriene som oppstilles er så lite håndfaste. Et annet grunnleggende problem er hvordan man skal avgjøre hva som er proporsjonal og nødvendig maktbruk, når sammenligningsgrunnlaget er et fremtidig, mulig angrep.

I mars 2006 ble det publisert et nytt «National Security Strategy», hvor det ble gjentatt at USA forbeholder seg retten til preventivt selvforsvar i krigen mot terror. Men heller ikke denne gangen ble det gjort noe forsøk på å si noe nærmere om hvilke rammer som gjelder for slikt selvforsvar, og det er fremdeles uklart når USA mener at denne selvforsvarsretten utløses, når det kan brukes makt overfor ikke-statlige aktører, og hva som vil være proporsjonal maktbruk.¹¹² Dermed er den eneste rettesnoren for når slikt selvforsvar kan iverksettes at grunnene skal være klare og rettferdige, og at maktbruken skal være forholdsmessig.

¹⁰⁹ Bothe s 234

¹¹⁰ Sofaer s 220

¹¹¹ Bothe s 238

¹¹² Gray 2006 s 555

4.6 Operation Iraqi Freedoms betydning for selvforsvarsretten

De internasjonale reaksjonene før og etter iverksettelsen av Operation Iraqi Freedom viste at Bush-doktrinen om preventivt selvforsvar er svært kontroversiell. Selv de to statene som var de eneste som bidro med styrker i startfasen av krigen, England og Australia, unnlot å argumentere for lovligheten av slikt selvforsvar, i likhet med de som kom til seinere.¹¹³ Likevel har enkelte andre stater påberopt seg en rett til preventivt selvforsvar mot terrorister. Dette ble gjort av Australia etter terrorbombene på Bali i desember 2002, av Russland etter gisselaksjonen i Beslan i 2004, av både Iran og Israel i forbindelse med Irans utvikling av atomteknologi, og det har mer eller mindre åpent blitt påberopt av India, Kina og Nordkorea.¹¹⁴ Videre har Japan forbeholdt seg retten til slikt selvforsvar i forbindelse med Nordkoreas prøveskyting av atomraketter i 2006.¹¹⁵ Dette kan tyde på at det i alle fall blant noen stater er i ferd med å utvikle seg en opinio juris med hensyn til rettmessigheten av preventivt selvforsvar.

Men det finnes også en rekke eksempler på at mange land ikke anerkjenner en slik rett. Preventivt selvforsvar er ikke nevnt i EUs «Security Strategy» fra 2003, som vektlegger internasjonal lov og FNs rolle når det gjelder å løse internasjonale konflikter.¹¹⁶ Videre gis det ingen tilslutning til preventivt selvforsvar i resolusjonen fra årsmøtet i FNs Generalforsamlingen for 2005, til tross for at det ble diskutert hvordan man burde forholde seg til de nye truslene verden står overfor. Det eneste man kunne enes om, var at FN-charteret «are sufficient to address the full range of threats to international peace and security,» og videre at medlemmene «further reaffirm the authority of the Security Council to mandate coercive action to maintain and restore international peace and security. We stress the importance of acting in accordance with the purposes and principles of the Charter.»¹¹⁷ Flertallet av stater var med andre ord ikke villige til å akseptere verken antesipert eller preventivt selvforsvar, i motsetning til forfatterne av FN-rapporten som lå til grunn for de diskusjoner som ble ført om dette i generalforsamlingen. I «Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change» fra 2004, forutsettes det noe overraskende at antesipert selvforsvar er en del av folkeretten. Men dette betyr likevel ikke at det finnes rom for noe unilateralt preventivt selvforsvar: «if there are good arguments for preventive military action, with good evidence to support them, they should be put to the Security Council, which can authorize such action if it chooses to.»¹¹⁸ Dette kan tolkes som en åpning mot preventivt selvforsvar i FN-regi, mens fortsettelsen er en pekefinger til de som mener at det også bør være lov for den enkelte stat: «in a world full of perceived potential threats, the risk to the global order and the norm of non-intervention on which it continues to be based is simply too great for the legality of unilateral preventive action, as distinct from collectively endorsed action, to be accepted. Allowing one to so act is to allow all. We do not favour the rewriting or reinterpretation of Article 51.»¹¹⁹ Tiden vil vise om sikkerhetsrådet vil få den sentrale posisjonen som forfatterne av rapporten ønsker at det skal ha, men det kan synes lite sannsynlig med tanke på den fremgangsmåten som ble valgt i forbindelse med Operation Enduring Freedom og krigen i Irak.

¹¹³ Gray s 182

¹¹⁴ Wouters og Ruys s 11

¹¹⁵ Gray 2006 s 567-568

¹¹⁶ Gray 2006 s 555

¹¹⁷ 2005 World summit outcome, avsnitt 79

¹¹⁸ Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change, avsnitt 190-192

¹¹⁹ Ibid

5 Oppsummering og vurdering

Intensjonen med FN-pakten var å gjøre slutt på bruk av unilateral makt. Meningen var at FN skulle ha et tilnærmet monopol på maktbruk, og at makt bare skulle brukes når et kollektiv av stater, representert av sikkerhetsrådet, fant det nødvendig. Det eneste unntaket fra dette var selvforsvarsretten, som ble utløst dersom en stat ble angrepet av en annen stat. Men sikkerhetsrådet fikk aldri den rollen som konfliktløser som det var ment å ha, og dermed oppsto et større behov for unilateral maktbruk enn det man forestilte seg da pakten ble skapt. Man kunne heller ikke se for seg de truslene som verden står overfor i dag, som internasjonal terror og langtrekkende våpensystemer. Dette har medført at de rammene som ble satt for selvforsvarsretten i 1945 har blitt utfordret, og at den har forandret innhold siden den gang. Disse endringene har pågått gradvis gjennom de siste tiårene, hvor man har sett en økende aksept for antesipert selvforsvar og selvforsvar mot terror. Dette var likevel omstridt før terroraksjonene den 11. september 2001, men de internasjonale reaksjonene på disse angrepene, og aksepten for angrepet på Afghanistan, innebærer at en form for antesipert selvforsvar mot terror nå må anses som en del av folkeretten. Det er uklart hvor langt denne retten rekker, men mye taler for at stater heretter kan utøve selvforsvar mot ikke-statlige aktører som har begått massive terroraksjoner, dersom det foreligger klare indikasjoner på hvem som står bak og en stat kan sies å ha medvirket. Dette kan sies å være en restriktiv tolkning av de internasjonale reaksjonene etter terrorangrepene i 2001 og krigen i Afghanistan. Men selv en slik utvidelse av selvforsvarsretten reiser en rekke spørsmål som ikke har fått noen avklaring. Et sentralt problem er hva som skal til for at en stat kan holdes ansvarlig. Et annet er om selvforsvarsretten bare utløses etter en terroraksjon som kan likestilles med et væpnet angrep, eller om den i alle tilfeller kan utøves mot fremtidige angrep. Videre er det usikkert hvordan kravet til nødvendighet og proporsjonalitet kan tilpasses et slikt selvforsvar. I Afghanistan har det internasjonale samfunn godtatt at det ble fremtvunget et regimeskifte, noe som tidligere har vært ansett som ulovlig innblanding i et internt anliggende.¹²⁰ Det er imidlertid ikke gitt at dette vil bli ansett som lovlig selvforsvar i andre sammenhenger, da det kan være at angrepene den 11. september 2001 og den internasjonale aksepten av krigen mot Afghanistan var et helt særskilt tilfelle.

Det er mye som tyder på at et flertall av stater ikke anerkjenner noen rett til preventivt selvforsvar. Men hvis internasjonal terror fortsetter å være et stort problem i årene som kommer, kan det tenkes at det vil bli en økende aksept for en slik form for selvforsvar. Dette ville etter min mening være en farlig og uheldig utvikling, som kan innebære at maktforbudet i FN-pakten undergraves. Det ville vært et alvorlig tilbakeskritt for det internasjonale samarbeidet, som i verste fall kunne medføre en rettstilstand lik den som var før FN-pakten, da krig ble ansett for å være et lovlig virkemiddel dersom den var rettferdig. Samtidig er det klart at moderne terror utgjør en fare for den internasjonale fred og sikkerhet. Det kan derfor ha gode grunner for seg å senke terskelen for når stater blir ansvarlige for ikke-statlige aktørers handlinger. Men terror bør etter min mening først og fremst anses som straffbare handlinger, og ikke som et væpnet angrep på en stat. For å demme opp for denne trusselen bør man utvikle det internasjonale lovverket og styrke politisamarbeidet, og man bør enes om en traktat som definerer begrepet terrorisme. Det er bare når en stat ikke er villig til eller i stand til å utlevere terrorister at det kan komme på tale med militære operasjoner. I slike tilfeller kan det være gode grunner til å tillate en form for antesipert selvforsvar mot terrorgrupper, når disse har utført massive aksjoner og man må forvente at de kan komme til å gjøre det igjen. Dette ville tross alt være en forholdsvis liten utvidelse av selvforsvarsretten, og den ville følge en utvikling som allerede er påbegynt. Preventivt selvforsvar er derimot en konstruksjon som tømmer hele selvforsvarsbegrepet for mening, og hvis det blir folkerettslig sedvane vil det kunne få uoverskuelige konsekvenser.

¹²⁰ Constantinou s 163

6 Litteraturliste

Litteratur

Alexandrov, Stanimir A. "Self-Defense Against the Use of Force in International Law". Kluwer Law International, Hague/London/Boston, 1996

Arend, Anthony Clark og Beck, Robert J., "International law and the use of force", London/New York, Routledge 1993

Bring, Ove og Mahmoudi, Said. "Internationell våldsanvändning og folkrätt", Nordstedts Juridik, Stockholm, 2006

Bothe, Michael. "Terrorism and the Legality of Pre-emptive Force". European Journal of International Law, Vol. 14 No. 2, 2003.

Cassese, Antonio. "International law", Oxford University Press, Oxford 2001

Constantinou, Avra. "The right of self-defence under customary international law and article 51 of the UN Charter" Ant. N. Sakkoulas/Bruylant, Athens/Bruxelles, 2000

Dinstein, Yoram. "War, Aggression and Self-defence", Cambridge, Cambridge University Press, 2005

Franck, Thomas M., "Who killed article 2 (4)? Or: Changing norms governing the use of force by states" American Journal of International Law, vol 64 no 4, 1970.

Franck, Thomas M., "Recourse to Force, State Action Against Threats and Armed Attacks", Cambridge, Cambridge University Press, 2002

Gardam, Judith Gail. "Proportionality and force in international law", American Journal of International Law, volume 87, 1993.

Gray, Christine. "International Law and the Use of Force", Oxford, Oxford University Press, 2004

Gray, Christine. "The Bush Doctrine Revisited: The 2006 National Security Strategy of the USA". Chinese Journal of International Law, Volume 5, Number 3, 2006.

Hegge, Vidar. "Rett til selvforsvar mot terrorgrupper?" Materialisten 2002 s 69

Hegge, Vidar. "The War against Terror. Self-Defence, 11 september and beyond" Spesialoppgave ved Universitetet i Oslo, høst 2003

Jinks, Derek. "State Responsibility for the Acts of Private Armed Groups". Chicago Journal of International Law, Volume 4, 2003

Maogoto, J. M., "New frontiers, old problems: The war on terror and the notion of anticipating the enemy". Netherlands International Law Review, Volume LI 2004

O'Connell, Mary Ellen. "The Myth of Preemptive Self- Defence", august 2002, <http://www.asil.org/taskforce/oconnell.pdf>

Ruud, Ulfstein, Fauchald. "Utvalgte emner i folkerett", Tano Aschehoug, Oslo 1997.

Ruys, Tom og Verhoeven, Sten. "Attacks by private actors and the right of self-defence" Journal of Conflict and Security Law, 2005, Vol. 10 No. 3

Schachter, Oscar. "International Law in Theory and Practice", Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht/Boston/London, 1991.

Shah, Niaz A. "Self-defence, Anticipatory Self-defence and Pre-emption: International Law's Response to Terrorism". Journal of Conflict and Security Law, Volume 12 no. 1

Simma, Bruno [et al]. The Charter of the United Nations, a Commentary. Oxford University Press, 2002

Sofaer, Abraham D. "On the Necessity of Pre-emption", European Journal of International Law, Vol. 14 No. 2, 2003.

Spiermann, Ole. "Moderne folkeret", Jurist- og økonomforbundets forlag, København, 2004.

Travialo, Greg og Altenburg, John. "Terrorism, State Responsibility, and the Use of Military Force", Chicago Journal of International Law, Volume 4, 2003.

Ulfstein, Geir. "Terror og folkerett", Lov og Rett 2002 s 67

Ulfstein, Geir. "Irak og folkeretten", Lov og Rett 2003 s 451

Wouters, Jan og Ruys, Tom. "The legality of anticipatory military action after 9/11: The slippery slope of self-defence" Working paper nr. 91, februar 2006. (The Working paper series, Institute for International Law, Katholieke Universiteit Leuven)

Traktater

Charter of the United Nations, 1945

Convention for the Pacific Settlement of International Disputes, 1907

Covenant of the League of Nations, 1919

International Law Commission's draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001

Kellogg-Briand Pact, 1928

Statute of the International Court of Justice, 1945

Vienna Convention on the Law of Treaties, 1969

Rettsavgjørelser

Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) Judgement of 27. June 1986, International Court of Justice.

Case concerning oil platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America) Judgment of 6. november 2003, International Court of Justice.

Case concerning armed activities on the territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgement of 19. december 2005, International Court of Justice.

Legal consequences of the construction of a wall in the occupied palestinian territory, International Court of Justice, advisory opinion of 9 july 2004

"Tadic case": Appeals Chamber, Prosecutor v. Dusko Tadic, Case No. IT-94-1-AR72; 35 ILM

FN-dokumenter

Resolusjoner fra generalforsamlingen

Resolusjon 60/1, World Summit Outcome 2005

Resolusjon 2625, Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-operation among States in Accordance with the Charter of the United Nations, October 24 1970

Resolusjon 3314, Definition of Aggression, December 14 1974

Resolusjoner fra sikkerhetsrådet

Resolution 1189 og 1214 (1998), resolution 167 (1999), resolution 1333 (2000), resolution 1368 og 1373 (2001)

Andre FN-dokumenter

A more secure world: Our shared responsibility. Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change, 2004

Andre dokumenter

National Security Strategy 2002, hentet fra webadressen
<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2002/index.html>

National Security Strategy 2006, hentet fra webadressen
<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/nss2006.pdf>

The President State of the Union Adress 2002, hentet fra webadressen
<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>